

ЕВФЕМИЗАЦИЯТА И ДИСФЕМИЗАЦИЯТА КАТО ЕЗИКОВИ ПРОЯВЛЕНИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КОРЕКТНОСТ И ЕЗИКА НА ОМРАЗТА В МЕДИЙНАТА РЕЧ

(Въз основа на употребата на номинации за външен вид и възраст)

Андреана ЕФТИМОВА

СУ „Св. Климент Охридски“, София

E-mail: aeftimova1971@abv.bg

EUPHEMISATION AND DISPHEMISATION AS A LINGUISTIC MANIFESTATIONS OF POLITICAL CORRECTNESS AND HATE SPEECH IN THE MEDIA SPEECH

Andreana EFTIMOVA

Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Sofia

E-mail: aeftimova1971@abv.bg

ABSTRACT: The euphemism process in the speech is opposed to verbal aggression in all social spheres. It is the main linguistic mechanism in realization of political correct language. In the paper we discuss the differences between euphemisms and political correct nominations, the reasons for media speech disphemisation. We examine concrete euphemisms and disphemisms for appearance and age in media speech and we reveal their manipulative role in creating of evaluation and attitude through public persons.

KEYWORDS: euphemism, disphemism, political correctness, hate speech, media speech, appearance, age.

Лекар извежда съпруга в коридора на болницата и казва с тих глас:

- Господине, не ми харесва видът на съпругата Ви.

- И на мен, докторе, но готви много добре и се грижи за децата ...

1. Евфемизация и дисфемизация на медийната реч

1.1. Евфемизацията и табуизацията – езикови проявления на политическата коректност

Евфемизацията като специфичен социолингвистичен процес и феномен съществува във всички нации по света, независимо от цивилизоваността им, и е характерна за всички естествени езици независимо от езиковото семейство, към което принадлежат (Самоскайте, 2011, с. 9). „Феноменът на евфемизация се формира в културата и генетично е свързан с друг феномен – табу или забрана на теми и думи, които трябва да се избягват“ (Жерева, 2013, с. 57). За да се подобри социалното взаимодействие, се приемат думи и изрази, които правят неприятните идеи приемливи или дори желани, а засегнатите референти се означават по заобиколен, завоалиран начин. Ако използваме метафората на Дж. Лийч, можем да определим евфемизмите като „лингвистичен еквивалент на дезинфектанта“ (Лийч, 1974, с. 53). В семиотичния механизъм за евфемизация на речта особено важни са прагматическите (интенционалните обстоятелства на замяната) и семантичните (начинът за осъществяване на интенцията за замяна на думата) аспекти (Ботороева, 2010). Прагматичните функции на евфемизмите в медийната реч са техните основни функции: завоалиране на референцията, смекчаване на номинацията, изразяване на косвена оценка и др.

Процесът на евфемизация на речта е противоположен на повсеместната вербална агресия и на огрубяването на речта във всички социални сфери (Крисин, 2004а, с. 262 – 265). Той е основен лингвистичен механизъм в реализирането на политически коректния език.

В изследванията на езика на политическата коректност много често се поставя знак за равенство между политически коректните думи и изрази и между евфемизмите. И на пръв поглед е видно, че не всички евфемизми са политически коректни (напр. обозначаването на женските гърди като „лисичи муцунки“ или като „бомби“). Затова е важно да се разграничат понятията „политически коректна номинация“ и „евфемизъм“, а и да се прокара разграничителна линия между Х-фемизмите, както две изследователки наричат обединено евфемизмите и дисфемизмите (Батистела, 1993, с. 406).

Разликите между евфемизмите и политически коректните названия произтичат от произхода и функционирането на двата вида номинации.

Една част от евфемизмите възникват и функционират в сферата на традиционното табу, а друга част – в политико-социалното (Миткова, 2014, с. 26). Изконните евфемизми, наричани субстратни, в основата на които лежи исторически възникнало табу (свързано с религиозни, телесни и др. понятия и наименования), са по-здраво закрепени в обществената памет. Суперстратните евфемизми, в основата на които лежат нововъзникнали табуирани понятия и наименования, възникват на основата на променени ценности и норми в едно динамично развиващо се модерно общество¹. Нововъзникващите евфемизми често са продукт на промислена философия – на политическата коректност. Съвременните евфемизми „представляват радикална форма на интеграция на същността на евфемизацията и на семиотичните условия на посмодерната епоха, в частност на господството на политическата коректност“ (Ботороева, 2010).

Евфемизмите са продукт на естествената семиотична среда, на естествения еволюционен семиозис, а политически коректната лексика е изкуствено конструирана по примера на евфемистичната според положенията на политически коректната идеология. По това се различават евфемизмите от политически коректните лексеми, както и по пътищата, по които се извършва налагането им сред социалната общност. Евфемизмите се установяват в дискурса „по пътя на съгласуването и посредством исторически наложили се социално-културни ценности, които носят всеобщ характер, а не печатът на властовата функция на дискурсно експертно общество“ (Ботороева, 2010). Налагането на политически коректните номинации се извършва от членовете на експертни общества в дискурса на различните общности, а след това преминават в общ кооперативен дискурс. И тук възниква въпросът кой създава и разпространява политически коректните номинации? Отговорът не е лесен. Това са сложни обществени механизми, при които едни социални групи налагат „своите“ названия като приемливи според предварителна обществена уговорка. В този процес политически коректните номинации засягат както индивидуални, така и най-вече колективни образи. Комуникантите общуват като представители на определени социални групи.

Възприемането на евфемизмите става чрез усвояването на езика още в детството. Приемането на политически коректните номинации става по пътя на езиковото подражание (т. е. хората приемат един от друг социално престижните модели на поведение, като желаят да запазят положителния си социален образ, както и образа на групата, към която принадлежат), чрез образователни политики или пък чрез изготвени предписания от различни политически, културни и пр. институции с висока степен на задължителност в институционалното общуване. Това ги превръща в част от планирана и целенасочена манипулативна технология за въздействие върху общественото мнение.

Разпространението на евфемизмите обхваща всички сфери и регистри на общуването – и междуличностно, и публично. Политически коректните номинации са валидни най-вече за публичния дискурс. Те функционират не толкова в общуването по същество, а като декларация и гаранция на желанието за толерантност към различните.

И евфемизмите, и политически коректните номинации се основават на една базова ценност – толерантността. Но при използването на евфемизми се цели кооперативност в общуването, а при използването на политически коректни номинации се декларира принадлежност към определена ценностна ориентация и принципи, към определени социални групи, към определена философия.

Именно в тези уточнения можем да търсим разграниченията между евфемизмите и политически коректните номинации. Очевидно политически коректните номинации са евфемизми, но не всеки евфемизъм е политически коректен, защото не всеки евфемизъм е резултат от целенасочено манипулативно пораждане на номинации.

В редица изследвания по медиалингвистика се говори за тенденция за евфемизация на медийната реч, която включва все по-засилващото се влияние и разпространение на езика на политическата коректност и която отговаря на изискванията за уважение към културното многообразие и на базовия принцип за толерантност и равноправие на всички членове в

¹ Термините използва – Бушуева, 2005.

обществото. Тази тенденция се появява и като отговор на все по-остро поставения проблем в публичното говорене – езика на омразата².

1.2. Дисфемизацията и детабуизацията – езикови проявления на езика на омразата

Дисфемизмите пък са винаги политически некоректни номинации. По-горе дадох примера с назоваването на женските гърди като „бомби“ и „лисичи муцунки“ – все номинации, които се използват от ограничени по пол, възраст, интереси и др. социални групи (например по-често от мъже в млада възраст в неформален разговор), изработили свой жаргонен езиков вариант, за да обозначават табуизирани названия (в случая „цици“). Тези названия са евфемистични за някакви микрообщности, но са дисфемистични за други. Дисфемизмите са изрази с обидни или иронични конотации за денотата и/или аудиторията (Херадстейт, Бьоргу, 2009, с. 73). Например дисфемизми се използват, когато се говори за опонент, когато мъже и жени говорят за другия пол и др. употреби³. Ако сред женска образована аудитория се използва думата „бомби“, тя престава да бъде приемлива номинация. Наименованието на същия референт „бюст“ е приемливо в по-голям брой ситуации и е възприето като официално неутрално название (не се счита за обиждащо в макрообщността). Затова може да се схване като политически коректен евфемизъм, доколкото чрез него се избягват по-неприемливите номинации („цици“, „бомби“ и др.).

Независимо каква е причината една дума или израз да не се употребяват в публичното пространство, приемаме, че над тях тегне обществена забрана за публична употреба, т.е. те са табуизирани. В някои медии обаче тези „забрани“ се нарушават. Процесът е обозначен от изследователите като **детабуизация на медийната реч**. Причината за детабуизацията на публичното общуване е свалянето на цензурата в обществата, които са били под тоталитарен режим. Тя довежда до промяна в разбирането на хората какво е допустимо в публичната реч (Вепрева, Мустайоки, 2006, с. 141). Системата от тематични забрани се разрушава, позволяват се наименования, които са били непозволени, и се постига повишена степен на експресивност, но и на агресивност в текстовете, които обслужват публичната комуникация, в това число и медиите. Г. Фотев обобщава, че „типичният език на прехода има претенцията да разголява реалността докрай, да руши всички кумири и да взривява по пътя си всяко табу“ (Фотев, 1998, с. 238). Към причините за детабуизацията на медийната реч могат да се причислят и липсата на достатъчно строги закони и стандарти за преследване на езика на омразата и клеветата в медиите⁴, както и слабата обществена чувствителност към езика на медиите⁵, посочени в дискусия, част от

² На кръглата маса, организирана от катедра „История и теория на журналистиката“ при ФЖМК, СУ и фондация „Фридрих Еберт“, на тема: „Журналистика, пиар, пропаганда. Пожарникари или подпалвачи?“ (април 2015 г.) Г. Лозанов представи основанията, поради които предпочита термина „враждебна реч“ пред разпространения в публичното и научното обращение термин „език на омразата“ (вж. и интервю на Марина Чертова с Георги Лозанов „Лидерът на Атака е модерна врачка в лошия смисъл на думата“ на адрес: <http://www.vsekiden.com/print2.php?topic=1&id=12052>).

³ Класификация на дисфемизмите предлага Ф. Норман (2013, с. 5): подбор на лексеми с позитивни и негативни конотации (напр. *Източен блок*, но *Западен алианс*); сравнения с включване и изключване (напр. *аз съм щедър, а тя е пестелива*); сравнения на хората с животни, които обикновено се свързват с някакъв тип човешко поведение (*въшка, мишка, кокошка, прилеп, плъх, котка, куче, кучка, лисица, заек, свиня, прасе, крава, бик, говедо, коза, магаре, муле, змия, маймуна* и др.); епитети, изведени от табуизирани органи на човека и сексуално поведение; приписване на ментална или психическа неадекватност (*идиот, пияница, мухльо, луд, кретен, маниак, слабак, паралитик* и др.); обидни, неуважителни думи или клевети (*женчо, веицица, стара чанта, тиранин, чешиш, дядка, чудак, стар глупак, суетник, мърморко, старомоден човек, особняк* и др.).

⁴ В БМБ се извежда обобщението, че „Съществуващата законова рамка трудно може да бъде определена като твърде строга. Практиката показва, че „няма обида, която да не може да си пробие път в медиите. Дори държавна тайна се разкрива от политиците. Нищо не пречи на езика на омразата – той се шири, той е солта и пипера на медиите“ (БМБ, 2014, с. 23).

⁵ Ето как се коментира злоупотребата със свободата на изразяване и обществената чувствителност в БМБ: „Обществото е незряло и не може да осъзнае, когато има проблем. Да вземем например говоренето срещу сирийските бежанци или обидите срещу цели партийни електорати. Това е расизъм, който обаче не се осъзнава като грешен и не се преследва“. Роля играе и политическото говорене: „средата е такава, че изглежда нормално да обиждаш, самите политически лидери поддържат обидния тон“ (БМБ, 2014, с. 23).

инициативата „Балкански медиен барометър“ на Фондация „Фридрих Еберт“, която представлява инструмент за оценка на медийната среда в национален контекст (БМБ, 2014, с. 23). Не трябва да се пропуска и влиянието на спецификата на функционирането на медийните текстове – намаленото значение на личността на журналиста (изразяващо се в липсата на открит език и стил), тясна връзка между адресанта и адресата (авторът е само съавтор на реалността, използвайки често обобщаващото „ние“), функционално-социално нивелиране на идиостила (стилът не се определя изцяло от автора, а от редакционната политика на медията и други фактори) (Марянчик, 2013, с. 27). Всички тези особености дават възможността журналистът да се „укрие“ зад редакторски предписания за предпочитан език и стил и да загърби обществено приемливите норми за речево поведение в публичната сфера.

Степента на агресивност в медиите се повишава във връзка с процеса на детабуизация, твърдят И. Т. Вепрева и А. Мустайоки (Вепрева, Мустайоки, 2006, с. 141). В период на социална и икономическа нестабилност се развива катастрофичното усещане у хората, снижава се нивото на психологическа безопасност и за това способстват медиите, които описват директно и открито жестокости, забранени обекти и действия и др. Тази детабуизация води до засилване на употребата на думи табу най-вече в таблоидната преса, в която традиционно забранени теми се дискутират свободно – смърт, тежки болести, възраст, интимен живот и пр. Към думите табу, които все по-активно се употребяват в публичното общуване, можем да включим и политически некоректните номинации, доколкото тяхната употреба е нежелателна и също може да създаде обществено напрежение и конфликти.

Навлизането на неформалния речев регистър в медиите (особено в таблоидните медии) също води до детабуизация и засилен употреба на дисфемизми в речта с ироничен подтекст, за комичен ефект или езикова игра.

Използването на табуирани названия в публичния дискурс може да се смята като проявление на езика на омразата, доколкото създава предпоставки за социални напрежения и конфликти и доколкото уронва публичния образ на различни социални групи.

2. Евфемизми за външен вид и възраст

Присъствието на номинациите за външен вид и възраст в медиите е предизвикателство за интерпретацията на посланията⁶ и опасност по отношение на спазването на етичните стандарти в журналистиката, доколкото в ПЕКМ пише, че: *1.13. Медиите са длъжни да уважават правото на всеки индивид да живее в безопасна и сигурна среда, като се ангажират да не публикуват материали, които подбуждат към омраза, насилие и/или всяка форма на дискриминация. Медиите следва да се въздържат от публикуването на детайли относно расата, цвета на кожата, религията, пола или сексуалната ориентация, или **относно каквито и да било други физически или умствени различия**, недъзи или болести, ако тези факти нямат съществено значение и са неотнормирани към смисъла на информацията* (ПЕКМ, 2015).

2.1. Евфемизми/ дисфемизми за външен вид

Евфемизмите за външен вид са най-устойчивите и са свързани с табуизирани понятия, чиито номинации трябва да се избягват и да се заменят с по-приятни и публично приемливи. Освен това в идеологията на политическата коректност се отбелязва недопустимостта на обозначаването на физически различните хора. Затова са широко известни опитите за създаване на неутрални номинации за описание на някои физически особености, например *лице с алтернативна външност или козметически различно лице* вм. *некрасив човек*. Присъствието подобни изрази от езика на политическата коректност е рядко в таблоидите, но затова пък се регистрира разнообразие от евфемизми: *винаги е била с по-едра структура* („Наталия удари 100 кила“, „Уикенд“, 15 – 21.02.2014, с. 4); *тунинг* („Ето я „любовницата“ на Божинов преди тунига“, „Уикенд“, 15 – 21.02.2014, с. 8); *удържа килограмите си* („Манекенката от „Лада“, която измина свещения път Камино“, „Уикенд“, 15 – 21.02.2014, с. 30); *наднормено тегло* („Наднорменото тегло причинява шипове“, „Уикенд“, 15 – 21.02.2014, с. 84); *приличен вид за*

⁶ За интерпретациите на външния вид в културните практики вж. дискусията „Образи на съвременното: снимката като документ“ (участници: доц. д-р Андреана Ефтимова, доц. д-р Тодор Тодоров, д-р Стоян Ставру) в „Денят започва с култура“ по БНТ (30.10.2014 г.) <<http://bnt.bg/part-of-show/obrazi-na-sa-vremieto-snimkata-kato-dokument>>

възрастта си („Али Макбийл се сбръчка зловещо“, „Уикенд“, 15 – 21.02.2014, с. 100); *закръгленият прислужник* („Ванката пере Слави“, „Уикенд“, 22 – 28.02.2014, с. 3); *пухкавелкото, вейка* („Малък Тошко слаб като вейка“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 2); *неугледният му външен вид, човек, който трудно намира време за личната си хигиена, неопрятен* („Андрей Слабаков пие от сутринта“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 7); *ремонти по себе си* (вм. *пластични операции*) („Мира Радева си отрязва носа“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 12); *тялото ѝ не е възвърнало формата си отпреди зачеването* („Кали има да сваля 10 кила“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 105); *още хваща окото* („Надежда Михайлова чукна половин век“, автор: Стела Петкова, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 25); *тази симпатяга пухкавелка* („Денят започва с Г. Любенов“, БНТ, 22.11.2015); *закръглена фигура, качи солидна маса* („Променят сценария на „Под прикритие“ заради надебелелия Владо Пенев“, „Уикенд“, 6 – 12.02.2016, с. 68) и др.

Повечето от евфемизмите, като се отчита и контекстът на употребата им, са опит да се смекчат отрицателните конотации на изказването и да се изрази положителна оценка към коментираната личност. Сред тях рядко се срещат устойчиви словосъчетания от типа *хваща окото, закръглена фигура, приличен вид за възрастта си, наднормено тегло* и др. По-често се използват неологични конструкции и небанализирани метафори, които показват журналистическо въображение и желание за оригиналност – *ремонти по себе си, тялото ѝ не е възвърнало формата си отпреди зачеването, тунинг* и др. Въпреки отбелязването на тези примери като евфемизми, може да се поспори дали някои от тях не носят иронични, пренебрежителни, или дори недоброжелателни оценки. Вероятно при тези употреби винаги ще съществува рискът да бъдат интерпретирани различно, тъй като хората с различен пол, образование и социален статус ще приемат коментирането на външния вид изобщо, както и конкретните номинации като нещо нормално или като нещо недопустимо, обидно и граничещо с лошия вкус и възпитание. Именно тези различни интерпретации обаче са цел на таблоидите, които не желаят да изразят пряко оценка към коментираните публични личности. Чрез замъгляването на конотативното значение те печелят по-широка читателска аудитория, обединяваща хора с различни вкусове, социален и образователен статус и пр.

Дисфемизмите за външния вид се редуват с евфемистичните употреби и това е част от същата манипулативна стратегия на таблоидите – текстовете да провокират невъзможност да се определи с точност оценката на публичната личност в материала. Примерите са многобройни: *дебелина* („Любо Нейков ще се пръсне не от дебелина, а от самообожаването си“, коментар с автор: проф. Юлиан Вучков, „Уикенд“, 8 – 14.02.2014, с. 40); *се е ошишкала, да се мери по живо тегло единствено с недостижимата Искра Фидосова, госпожа 100 кила* („Наталия удари 100 кила“, „Уикенд“, 15 – 21.02.2014, с. 4); *затлъстяване* („Наднорменото тегло причинява шипове“, „Уикенд“, 15 – 21.02.2014, с. 84); *шишкото* („Шишкото Фънки се натика в смарт“, „Уикенд“, 22 – 28.02.2014, с. 2); *шишко* („Китодар свали 10 килограма“, „Уикенд“, 22 – 28.02.2014, с. 4); *дебела, прилича на свиня* („Бирмата пребива Преслава“, „Уикенд“, 22 – 28.02.2014, с. 4); *стопа до подвижен скелет, изнемоля* („Бирмата пребива Преслава“, „Уикенд“, 22 – 28.02.2014, с. 4); *развяваше мощен шкембак* („Малък Тошко слаб като вейка“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 2); *замязал на бродяга* („Андрей Слабаков пие от сутринта“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 7); *ниската ѝ колежка със силиконова уста* („Емилия краде мъжа на Мария“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 13); *мърла, мизерния си външен вид* („Бритни е мърла №1“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 100); *напълня* („Кали има да сваля 10 кила“, „Уикенд“, 8 – 14.03.2014, с. 105); *дибидюс* („Новото порно на Отварачката“, „Уикенд“, 19 – 25.02.2014, с. 105); *грива* („Кейти Пери позелена“, „Галерия“, 16 – 23.04.2014, с. 64 – 65); *пуснал шкембе, нашишкаял, пусна огромен корем, чудовищна трансформация, запуснал се е* („Променят сценария на „Под прикритие“ заради надебелелия Владо Пенев“, „Уикенд“, 6 – 12.02.2016, с. 68); *нови мащаби на задника и корема ѝ, драстично наедряла, тлъстинките* („Андреа бременна“, „Уикенд“, 6 – 12.02.2016, с. 75).

Езиковите средства за реализиране на дисфемистични номинации са разнообразни. Използват се разговорни и жаргонни думи и изрази (*шкембе, шкембак, дибидюс* и др.), ортофемизми (*ниската, дебел, шишко* и др.), прякори (*госпожа 100 кила*). Проявата на оригиналност за изразяване на иронична оценка е цел на материалите в таблоидната преса – *нови мащаби на задника и корема ѝ*. Изразяването на отрицателна оценка към публичната личност често се реализира чрез сравнението по външен вид с друга публична личност с негативен публичен имидж – *да се мери по живо тегло единствено с недостижимата Искра Фидосова*.

Специално внимание следва да се отдели на евфемизмите за бременност. Огромното им количество (107 названия за бременност и бременна жена) в диалектите е резултат от традиционни забрани над това състояние – *трудна, тежка, мъчна, станала, чуена, окачена, временна, заченала, залавяне, на друг ред, не се пере, няма ми месечината, спиране на прането, непразна, неволна, в положение* и др. (Моралиева, 2015, с. 276). В съвременните общества с промяната на социалните ценности и норми традиционното табу върху това състояние е отпаднало. Използването на евфемизми е продиктувано от конкретни прагматични цели и стратегии, свързани с конкретните комуникативни сфери и ситуации. В медийната реч все още се наблюдава предпочитание за евфемистично изразяване, редувано с директни номинации – *ще бъде зараждан с мъжко бебе, чака внуче, бременната му приятелка* („Стойчо Младенов чака внуче от манекенка“, „Уикенд“, 6 – 12.02.2016, с. 81). Основна причина за това е използването на похвата за синонимизация като механизъм за изграждане на текстовото цяло.

2.2. Евфемизми/ дисфемизми за възраст

Една от хиперрепрезентираните теми в таблоидите е за възрастта на публичните личности. Често възрастта се тематизира чрез необичайна или обичайна за дадена възраст проява, чрез любовни сюжети, чрез социални проблеми, свързани със старостта (пенсии, нарушено здраве и пр.). Темата за възрастта е тема табу в българското общество. Затова съществува и изразът „Не се пита жена за годините“. Жълтата преса преекспонира тази тема (и то повече в плана на съдържанието, отколкото в плана на изказа⁷) и я превръща в смислов център на много от текстовете, като чрез това се внушава определено отношение към коментираната личност. Говори се за т.нар. ейджистки език, който е дисфемистичен и е част от езика на омразата.

Вече неведнъж споменах, че контекстът може да превърне евфемистичните номинации в дисфемизми, доколкото в повечето случаи чрез тях се внушава неособено положително отношение към коментираната личност. Обикновено номинациите попадат в теми като възрастови разлики между участниците в известни любовни двойки, лични празници, социална (не)активност на възрастните хора, арогантност или неопитност на младите, непривични за възрастта дейности и поведение (напр. секс). Резултатът е осмиване и негативно отношение към публичните личности, независимо дали се използват евфемистични, или дисфемистични номинации, тъй като акцентирането и хиперрепрезентирането на възрастта е достатъчно, за да се формират иронични, унизителни или пренебрежителни послания.

Примерите са многобройни: **евфемизми** – *годинките му тежат, напредналата възраст* („Французите се извиниха на Бербо за подигравките“, „168 часа“, 21 – 27.03.2014, с. 43); *напредването на годинките, порасна, годинките никак не ѝ личат, още хваща окоето, сияе като девойка* („Надежда Михайлова чукна половин век“, автор: Стела Петкова, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 25); *преклонната си възраст* („Роси Новева прибрана в лудница“, автор: Мая Стефанова, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 22); *улегнал мъж* („Ученичка смени Ели Гигова в спалнята на Петко“, анонимно, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 12); *напредналата си възраст* („Лили се фука: Още правя секс!“, анонимно, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 12); **дисфемизми** – *чукна половин век* („Надежда Михайлова чукна половин век“, автор: Стела Петкова, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 25); „Синди Крауфорд се пенсионира, чукна 50“, „Уикенд“, 6 – 12.02.2016, с. 73); *може да ѝ бъде и баща; допреди два месеца ходела на училище и имала бележник, смени рязко възрастовата група (ходи с по-млада жена – б.а.)* („Ученичка смени Ели Гигова в спалнята на Петко“, анонимно, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 12).

Прави впечатление, че дисфемистичните номинации всъщност се състоят от ортофемизми, които на пръв поглед не представляват проблем. Всъщност някои от тях са добре познат манипулативен похват за изразяване на негативна оценка чрез избора на номинации в рамките на словосъчетанието. Например словосъчетанието *половин век* умело замества *петдесет години*, като внушава усещането за по-голям период от време. Употребата пък на деминутива *годинките* в евфемистичните словосъчетания *годинките му тежат, напредването на годинките* разколебава интерпретацията на коментираното състояние – дали е изразено съчувствие, или

⁷ Планът на изразяването, свързан с асерцията, е винаги по-редуциран от плана на съдържанието, включващ, освен семантиката на вербалната част, и пресупозициите (Димитрова, 2009, с. 74).

ирония? Подобни лексикално-граматични аспекти на евфемизацията/ дисфемизацията винаги показват, че разбирането на медийния текст не зависи само от ситуационния, а и от социокултурния контекст, както и от възможностите на общуващите да ги разпознават и разчитат.

Привидно неутралните номинации, които посочват възрастта или квалифицират по възрастов признак, са проблем в медийното пространство, доколкото трябва да бъдат съобразени с правото на личността да запази личните си данни в тайна. Затова думи и изрази от типа *остарял* („Надежда Михайлова чукна половин век“, автор: Стела Петкова, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 25); *98-годишния милионер, гонещия 100-те хотелиер, стария баровец* („Роси Новава прибрана в лудница“, автор: Мая Стефанова, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 22); *73-годишната звезда, 73-годишната естрадна прима* („Лили се фука: Още правя секс!“, анонимно, „Уикенд“, 11 – 17 август 2012, с. 12) са нарушение на политическата коректност. Заглавия като *Юлияна Дончева чука 50 край морето (Господари на ефира в рубриката „Pressпросото“*, 24.06.2015 г.) освен политическата некоректност са и обидни заради двусмислеността, създадена чрез използването на несвършения вид на жаргонния глагол *чукам*.

Във връзка с политически коректния език се обсъжда и употребата на лексеми, които съдържат семата за възраст – *госпожа* и *госпожица*, *момче* и *момиче*, *леля* и *чичо*, *баба* и *дядо*. Някои от тези номинации съдържат информация и за семейния статус на референта, например *госпожа* и *госпожица*, *момче* и *момиче*. Немаркираните значения на тези названия включват определен възрастов диапазон и употребата им се контролира от културни, социални и етикетни правила в конкретната речева общност. Възможни са обаче преносни употреби, които евфемизират или дисфемизират речта. Например, ако обръщението към твърде млада жена е *лелю*, то е натоварено с обидни конотации или се интерпретира като обидно обръщение заради намек за определен външен вид, за възраст и социално положение на жената (като домакиня), но ако обръщението към възрастна жена е *момиче*, то може да се тълкува като комплимент или евфемистично обръщение за избягване на възрастови квалификации. Ако неомъжена жена в много напреднала възраст бъде наречена *госпожица*, това също може да се окаже проблем, доколкото в номинацията се съдържа намек за семейния статус на жената, определян с дисфемистичното „стара мома“. Напоследък в медиите названията *момиче* и *момче* се употребяват в неутрално значение заради силно увеличения възрастов период, който обхваща значението им: *Александра Сърчаджиева – момичето, което ...* (за Александра Сърчаджиева – 32-годишна, автор: Мон Дьо, „Събуди се“, НТВ, 08.11.2015 г.); *... нека да разгледаме това момче* (за политика Антони Тренчев – б.а.), *защото той е само на 28 години* (Мон Дьо, „Събуди се“, НТВ, 08.11.2015 г.); *Харесвам гърдите си. Всяко второ момче...* (Азис – 37-годишен, „CoolT“, bTV, 15.08.2015 г.); *Шофьорът не видял момичето* (за 35-годишна жена, Новини, TV7, 25.04.2015 г.); *страхотно момче* (за Григор Димитров – 24-годишен, „Събуди се“, НТВ, 28.11.2015 г.); *момче* (за Люси Иларионов – 41-годишен, „Събуди се“, НТВ, 28.11.2015 г.); *страхотно момиче* (за Деси Слава – 37-годишна, Йоко, „На кафе“, НТВ, 14.12.2015 г.); *Това момиче е изключително. Тя сега ще ми се обиди, но на 46 години изглежда превъзходно* (за Мария Грънчарова – 46-годишна, Мон Дьо, „Събуди се“, НТВ, 07.02.2016 г.) и др. Очевидно е, че семантичният обем на номинациите *момиче* и *момче* се разширява, като освен увеличаването на възрастовата граница включва и лица от двата пола с различен семеен статус – омъжени / женени, неомъжени / неженени, вдовци / вдовици и др. Вероятна причина за разширяването на значенията е удължаването на състоянието на младост в съвременното общество, което има своите политически, икономически и културни основания. Със сигурност тази инфантилизация на големи социални групи е свързана с пребиваването в интернет, с късната професионална реализация (младите все по-късно започват да работят), с по-късните бракове или дори свободното съжителство на семейни начала, както и с по-късното създаване на поколение. Тези фактори удължават усещането за младост на човека от модерните общества и променят значенията на номинациите, съдържащи семата за възраст.

Използването на тези названия с манипулативна функция в таблоидната преса е начин да се изгради положителен или отрицателен образ и оценка на публичните личности. Повтаряното през целия сезон на *VIP Brother 2015* определение *момиче* за двадесет и седем годишната плеймейтка Светлана Василева изгради образа ѝ на невинно и добродушно създание, което може тепърва, поради своята невръстна младост, да допълни своето образование. Определението *баба*

Кица, дадено на певицата Кичка Бодурова във формата и разпространено в публичната сфера, е типичен пример за дискриминирането на певицата и на социалната група, обединена от този възрастов показател. Примери като този изобилстват в таблоидните формати: *баба, стара издухана флигорна* („Голямата уста“, НТВ, 24.10.2014 г.); *ужасяващи бабички* (вм. *народни певици*) (А. Стефанов, „На кафе“, НТВ, 11.10.2015 г.) и др. В доклад от изследване на обществените нагласи към езика на омразата се отбелязва, че в България все повече се оформят малцинства по възрастов и здравословен признак, все повече хора са се почувствали засегнати от обидни квалификации, свързани с възрастта и здравословния им статус (Доклад, 2013). Формирането на все по-отчетлива социална група, която се чувства засегната заради възрастта си, показва нарастващата вербална агресия в медийното пространство и назряването на момента, в който у нас подобни обидни квалификации към личността, отнасящи се до принадлежността ѝ към определена възрастова група, ще бъдат схващани като част от езика на омразата и ще бъдат недопустими в публичното общуване⁸.

3. Изводи

А) Таблоидната преса работи умело с широко разпространени в обществото максими, убеждения, истини, знания. Неин манипулативен похват е да утвърждава взаимноотричащите се общосподелими максими и убеждения. Затова всеки намира в нея онова, в което предпочита да вярва. На това се дължи и фактът, че типичните таблоиди са най-предпочитаното четиво от масовия потребител на медийно съдържание.

1) Евфемизмите за външен вид са най-устойчивите и са свързани с табуизирани понятия, чиито номинации трябва да се избягват и да се заменят с по-приятни и публично приемливи. Освен това в идеологията на политическата коректност се отбелязва недопустимостта на обозначаването на физически различните хора. Затова в таблоидите се регистрира разнообразие от евфемизми, чийто стилистичен статус се мени от контекста.

2) Дисфемизмите за външния вид се редуват с евфемистичните употреби и това е част от манипулативната стратегия на таблоидите. Тяхната цел е текстовете да провокират невъзможност да се определи с точност отношението към публичната личност в материала.

Б) Хиперрепрезентацията на възрастта деформира публичния образ на личността най-често в негативен план. Това обаче е в зоната на позволеното за жълтата преса. Често възрастта се тематизира чрез необичайна или обичайна за дадена възраст проява, чрез любовни сюжети, чрез социални проблеми, свързани със старостта (пенсии, нарушено здраве и пр.). Резултатът е осмиване и негативно отношение към публичните личности, независимо дали се използват евфемистични, или дисфемистични номинации, тъй като акцентирането и хиперрепрезентирането на възрастта е достатъчно, за да се формират иронични, унизителни или пренебрежителни послания. Привидно неутралните номинации, които посочват възрастта или квалифицират по възрастов признак, са проблем в медийното пространство, доколкото трябва да бъдат съобразени с правото на личността да запази личните си данни в тайна.

1) Във връзка с политически коректния език се обсъжда и употребата на лексеми, които съдържат семата за възраст – *госпожа* и *госпожица*, *момче* и *момиче*, *лея* и *чичо*, *баба* и *дядо*. Някои от тези номинации съдържат информация и за семейния статус на референта, например *госпожа* и *госпожица*, *момче* и *момиче*. Немаркираните значения на тези названия включват определен възрастов диапазон и употребата им се контролира от културни, социални и етикетни правила в конкретната речева общност. Възможни са обаче преносни употреби, които евфемизират или дисфемизират речта. Напоследък в медиите названията *момиче* и *момче* се употребяват в неутрално значение заради силно увеличения възрастов период, който обхващат. Вероятна причина за разширяването на значенията е удължаването на състоянието на младост в съвременното общество, което има своите политически, икономически и културни основания. Тези названия могат да се употребят и с манипулативна цел.

2) Формирането на все по-отчетлива социална група, която се чувства засегната заради възрастта си, показва нарастващата вербална агресия в медийното пространство и назряването на

⁸ Още по темата вж. в радио-предаването „За думите“ с водещ Венета Гаврилова по програма „Христо Ботев“ на БНР, 23.09.2014 г., 15.05 ч. – на тема: „Възраст и предразсъдъци в медиите“ (събеседник: доц. д-р Андреана Ефтимова): <http://bnr.bg/hristobotev/post/100461990>

момента, в който у нас подобни обидни квалификации към личността, отнасящи се до принадлежността ѝ към определена възрастова група, ще бъдат схващани като част от езика на омразата и ще бъдат недопустими в публичното общуване.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Батистела, Е. (1993)** Battistella, E. Euphemism & Dysphemism: Language Use as Shield and Weapon by Keith Allan, Kate Burridge (review). – In: Language, Vol. 69, No. 2 (Jun. 1993), p. 406 – 407.
- БМБ (2014)** Балкански медиен барометър. България 2014. (Ред. Орлин Спасов, Регине Шуберт) София: Фондация „Фридрих Еберт“. (BMB 2014: Balkanski medien barometer. Bulgaria 2014. Red. Orlin Spasov, Regine Shubert. Sofia: Fondacija “Fridrih Ebert”, 2014.)
- Ботороева, Ю. (2010)** Ботороева, Ю. Лингвосемиотическите аспекти на еволюцията на евфемизма в контекста на времето и културата. Автореферат. Иркутск. // <<http://www.dissercat.com/content/lingvosemioticheskie-aspekty-evolyutsii-evfemizma-v-kontekste-vremeni-kultury>> (Botoroeva, Y. Lingvosemioticheskie aspekti evoljucii evfemizma v kontekste vremeni kulturi. Avtoreferat. Irkutsk.// <<http://www.dissercat.com/content/lingvosemioticheskie-aspekty-evolyutsii-evfemizma-v-kontekste-vremeni-kultury>>)
- Вепрева, И. и А. Мустайоки (2006)** Детабуизация в современном русском языке и тревожная лексика. – В: Язык вражды и язык согласия в социокультурном контексте современности, Отв. ред. И. Т. Вепрева, Н. А. Купина, О. А. Михайлова, Труды Уральского ИОНА, Вып. 20, Екатеринбург: Уральского университета, с. 141 – 150. (Vepreva, I. T., Mustajoki, A. Detabuizatsiya in Modern Russian and Alarming Vocabulary. – In: Jazjik vrazhdji i jazjik soglasija v sociokulturnom kontekste sovremennosti, Otv. Red. I. T. Vepreva, N. A. Kupina, O. A. Mihajlova, Trudji Uralskogo MIONa Vjip. 20, Ekaterinburg: Uralskogo universiteta, s. 141 – 150.)
- Димитрова, Ст. (2009)** Димитрова, Ст. Лингвистична прагматика. София: Велес. (Dimitrova, St. Lingvistichna pragmatika. Sofia: Veles.)
- Доклад (2013)** Обществени нагласи спрямо езика на омразата в България. (Съст. Иванова, И., Стойчев, Г., Пампоров, А., Брайнава, П., Белчева, Д.) София: Институт „Отворено общество“ – София, 28.11.2013 // <http://opendata.bg/data/file/Hate_speech_report_interactive_BG.pdf> (Doklad 2013: Obshtestveni naglasi sprjamo ezika na omrazata v Bulgaria. (Sast. Ivanova, I., Stojchev, G., Pamporov, A., Brajnova, P., Belcheva, D.) Sofia: Institut “Otvoreno obshtestvo” – Sofia, 28.11.2013 // <http://opendata.bg/data/file/Hate_speech_report_interactive_BG.pdf>)
- Жерева, М. (2013)** Евфемистичната функция на фразеологизмите в български език. – В: Dissertationes Slavicae Sectio Linguistica XXX Szeged. Ed. József Juhász, Imre H. Tóth, Szeged: Auctores, p. 57 – 64. (Zhereva, M. Euphemistic Function of Idioms in Bulgarian Language. – V: Dissertationes Slavicae Sectio Linguistica XXX Szeged. Ed. József Juhász, Imre H. Tóth, Szeged: Auctores, p. 57 – 64.)
- Крисин, Л. (2004)** Русское слово, свое и чужое. Исследования по современному русскому языку и социолингвистике. Москва: Языки славянской культуры. (Krjisin, L. P. Russkoe slovo, svoe i chuzhoe. Issledovaniya po sovremennomu russkomu jazjiku i sociolingvistike. Moskva: Jazjiki slovjanskoj kulturji.)
- Лийч, Дж. (1974)** Leech, G. Semantics. Penguin.
- Марянчик, В. (2013)** Аксиологическая структура медиа-политического текста (лингвистический аспект). Автореферат. Архангельск // (26.01.2016) <http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1410807658_9933.pdf> (Marjanchik, V. Aksiologicheskaja struktura media-politicheskogo teksta (lingvostilisticheskij aspekt). Avtoreferat. Arhangelsk. // (26.01.2016) <http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1410807658_9933.pdf>)
- Миткова, А. (2014)** Езикова вежливост и политическа коректност. // Българска реч, година XX, София: УИ „Св. Климент Охридски“, кн. 3., с. 17 – 26. (Mitkova, A. Linguistic Politeness and Political Correctness. // Balgarska rech, godina XX/ 2014, kn. 3. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2014, 17-26.)
- Норман, Ф. (2013)** Norman, F. A Comparative Study of Euphemism and Dysphemism in English and Arabic with Special Reference to Political Discourse // (29.04.2013)

- <http://farnasfaisal.wordpress.com/2013/04/29/a-comparative-study-of-euphemism-and-dysphemism-in-english-and-arabic-with-special-reference-to-political-discourse/>
- ПЕКМ (2015)** Професионално-етичен кодекс на медиите // (23.06.2015) <<http://bmu.bg/bg/code-of-conduct>> (Profesionalno-etichen kodeks na mediate // (23.06.2015) <<http://bmu.bg/bg/code-of-conduct>>
- Самоскайте, Л. (2011)** *Samoskaite, L. 21st Century Political Euphemisms in English Newspapers: Semantic and Structural Study (MA paper), Vilnius (typescript).*
- Фотев, Г. (1998)** Принципът на отговорността в медийния свят. – В: Медии и преход. (Съст. Лозанов, Г., Деянова, Л., Спасов, О.) София: Център за развитие на медиите. (*Fotev, G. The principle of responsibility in the media world. – In: Medii i prehod. (Sast. Lozanov, G., Dejanova, L., Spasov, O.) Sofia: Centar za razvitie na mediate.*)
- Херадствейт, Д. и Т. Бьоргу (2009)** Политическата комуникация: въведение в семиотиката и реториката. София: СемаРШ. (*Heradstvejt, D., Bjorgu, T. Politicheska komunikacija: vavedenie v semiotikata i retorikata. Sofia: SemaRSH.*)